

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Україні : темат. зб. наук. пр. ; голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2004.– Вип. 16. – Т. 1. –352 с.

11. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 12.
12. Шлемко В.І. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення/ В.І. Шлемко, І.Ф. Білько. - К.: ШСД, 1997. - 120 с.
13. Носова О. В. Модели економічної безпеки регіон: [Електронний ресурс] / О. В. Носова, О. С. Маковоз. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1>

РЕЗЮМЕ

В роботі визначено особливості формування економічної безпеки регіонів України як важливої та пріоритетної складової національної безпеки держави.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, регіон, регіональна політика.

РЕЗЮМЕ

В работе определены особенности формирования экономической безопасности регионов Украины как важной и приоритетной составляющей национальной безопасности государства.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, регион, региональная политика.

SUMMARY

In this article, the specific features of the economic safety of Ukraine's regions as an important and priority component of national safety.

Keywords: safety, national safety, economic safety, region, regional policy.

ТЕНДЕНЦІЇ ІСЛАМІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

Гасанов М.М. здобувач відділу валютно-фінансових відносин Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Актуальність дослідження. Ісламська банківська справа, яка до першої половини ХХ-го ст. лишалась дещо абстрактним поняттям, в ХХІ ст. яскраво демонструє своє прагнення не обмежуватись лише концепціями та ідеями. Поява ісламської банківської справи традиційно пов'язується з появою у 1963 р. Ощадного Банку Міт Гамбра в Єгипті, який почав пропонувати безпроцентні банківські послуги. Втім, цей банк і його філії були змушені закритися в 1971 р. через загрози з боку адміністрації. В свою чергу, Ісламський саміт Лахорі у Пакистані, що відбувся в 1974 р., рекомендував створити ісламські банки та Ісламський Банк Розвитку.

Починаючи з 1980-х років, окремі ісламські банки та ісламські фінансові інституції почали свою діяльність в різних ісламських країнах. Так, Іран і Пакистан активно взяли до реалізації принципів і засад ісламської банківської справи в усьому банківському секторі. Інші країни дозволили ісламським банківським установам проводити операції паралельно з традиційними банками.

Аналіз літератури. Існують певні недоліки в теоретичній літературі, що описує процес інтернаціоналізації ісламських фінансових інституцій. Так, Т.-С. Захер і М.-К. Хассан здійснили порівняльний аналіз характерних рис ісламських банківських наглядових систем п'ятнадцяти країн, звертаючи увагу на відсутність регуляторних меж ісламських фінансових інституцій, що створює велику проблему уніфікації стандартів для всіх інституцій, незалежно від країни походження [1].

Р. Аггравал і Т. Юсеф пояснюють економічні причини переваг Мусульманської фінансової системи на противагу іншим системам[2]. С. Ебрахім і Т.-К. Джу стверджують, що процес інтернаціоналізації ісламських фінансових інституцій залежить від регуляторів, які мають створювати сучасну фінансову інжинірингову систему для вдосконалення ісламських банківських інституцій [3]. Вважається, що такий процес може зменшити їхню залежність від традиційних банків.

В свою чергу, М. Сіддікі наполягає, що інтернаціоналізація ісламських фінансових інституцій ускладнюється управлінським ризиком, інструментами аналізу мусульманської фінансової теорії та практикою страхування від нестійкості на міжнародних ринках[4]. До того ж, ісламські фінансові інституції мають навчити міжнародних інвесторів мусульманській етиці, яка проявляється в їхніх продуктах та операціях.

Дослідження, проведене С.-Н. Гарасом [5], відштовхується від аналізу п'ятдесяти семи країн-членів Організації мусульманських країн, які виступають основоположниками Мусульманських фінансових організацій. Попередні дослідження охоплюють частину цих країн, зокрема, країни Північної Африки, але не беруть до уваги країни, де мусульманське населення не сягає 50%, зокрема, пост-радянські країни, Об'єднане Королівство, Францію та Індію.

Мусульманські спільноти цих країн, на думку П. Мура, характеризуються високим рівнем бідності, боргу та швидкими темпами приросту населення[6]. Втім, У. Чапра критикує накопичення боргу, особливо в країнах, які мають змогу вдосконалити інші галузі – туризм, виробництво, природні ресурси, що можуть збільшити економічне зростання[7]. Другою характерною рисою мусульманської економіки є великий оборотний бюджет та державні субсидії на комунальні підприємства, зокрема, енергопостачання, комунікації, водопостачання та транспорт, замість приватизації. Третьою характерною рисою є низька зайнятість у приватному секторі, адже державний сектор займає близько 30-60% робочої сили в більшості країн Північної Африки і близько 95% в країнах Ради співробітництва Перської затоки.

Постановка проблеми. Втім, серед вітчизняних вчених недостатньо поширеним є вивчення процесів ісламізації національних фінансових систем як мусульманських країн так і не мусульманських, переваг і недоліків ісламського банкіngu у порівнянні з традиційним, що є приводом для більш глибокого аналізу окресленої проблематики.

Виклад основного матеріалу. Згідно оцінок, на 2010 р. було зареєстровано понад 300 ісламських фінансових установ у 51 країнах, а також більш ніж 250 взаємних фондів, які відповідають ісламським принципам. За останнє десятиліття ця галузь переживала темпи зростання в 10-15 % на рік, і така тенденція буде продовжуватися. Ісламські банківські установи працюють в Албанії, Алжирі, Австралії, Багамських островах, Бангладеші, Бахреїні, Британських Віргінських островах, Брунеї, Канаді, Кайманових островах, Кіпрі, Джибуті, Єгипті, Франції, Гамбії, Німеччині, Гвінеї, Індії, Індонезії, Ірані, Іраку, Італії, Кот-д'Івуарі, Йорданії, Казахстані, Кувейті, Лівані, Люксембурзі, Малайзії, Мавританії, Марокко, Нідерландах, Нігері, Омані, Пакистані, Палестині, Філіппінах, Катарі, Росії, Саудівській Аравії, Сенегалі, Південній Африці, Шрі-Ланці, Судані, Швейцарії, Тунісі, Туреччині, Тринідаді і Тобаго, Об'єднаних Арабських Еміратах, Великобританії, Сполучених Штатах Америки, Ємені.

Таким чином, ісламський банкіng упевнено рухається до збільшення своєї присутності серед традиційних фінансових систем. Таке розширення спостерігається не тільки в країнах з мусульманською більшістю населення, але і в інших країнах, де мусульмани складають меншість, таких, як Великобританія або Японія. Крім того, такі країни, як Індія, Киргизька Республіка і Сирія нещодавно надали ліцензії або розглядають надання ліцензії на ісламську банківську діяльність.

Більшість мусульманських країн намагаються залучити місцеві та закордонні інвестиції та зменшити витрати. Найкращим методом досягнення цієї цілі є створення банківської системи на основі мусульманських принципів. Країни Ради співробітництва Персидської затоки створили фонд для Мусульманських фінансових інституцій на основі спільного географічного положення, культури, мови та сухого клімату. Вони володіють чотирма з п'яти найбільших мусульманських банків світу, в яких зосереджено більшість

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

мусульманських депозитів, завдяки високим доходам в регіоні. Члени Ради співробітництва країн Перської затоки виробляють біля 20% нафти в світі і мають ВВП на душу населення понад 8000 дол. США. Отже, цей регіон визнається найкращим для виробництва та передачі нафти.

В країнах з переважно мусульманським населенням тенденція до повної ісламізації швидше за все може набирати оберти. Трьома яскравими прикладами такого розвитку подій є Іран, Судан і Пакистан. З іншого боку, існують також деякі мусульманські країни, які дозволили змішаним фінансовим системам співіснувати протягом тривалого часу. У деяких випадках результати цього співіснування були навпаки корисними, наприклад, в Бахреїні та Малайзії. В обох випадках присутність подвійної системи дало цим країнам істотні конкурентні переваги, щоб утвердитися як добре диверсифіковані міжнародні фінансові центри, звертаючись як до ісламських, так і до традиційних інвесторів. Крім того, взаємний розвиток двох систем зробив установи піонерами декількох новаторських ініціатив у різних областях ісламських фінансів в цих країнах.

У той же час спектр ісламських фінансових інструментів все ще значно менший, ніж у звичайному фінансовому секторі (наприклад, відсутність в багатьох країнах деривативів та інструментів хеджування або інструментів грошового ринку) значно гальмує процеси ісламізації світових фінансів. Таким чином, передчасна ісламізація змішаної системи, де широко використовуються складні традиційні інструменти, може серйозно сповільнювати фінансову (і економічну) діяльність. В результаті вона не може йти далі, поки не відбуватиметься подальшого прогресу в усіх областях ісламського фінансування, тоді більш складні змішані фінансові системи могли б плавно перейти до більшого масштабу ісламізації.

Першою країною, яка випустила облігації на ісламській основі, була Малайзія. Більше того, уряд Малайзії дозволив звичайним банкам, на їх розсуд, також пропонувати ісламські послуги. В той час, як в Пакистані ісламізація банківської системи відбувалася вкрай поступово, в Ірані процес перетворення традиційних банків та фінансових установ в ісламські був дуже швидким. Показово, що Уряд Ірану націоналізував всі банки в період з 1979 р. по 1982 р. після ісламської революції. У серпні 1983 року іранський уряд прийняв закон про банківські операції без «ріба»[8] і поставив у обов'язок всім банкам конвертувати свої депозити і, в такий спосіб, закінчити ісламізацію всіх своїх операцій протягом трьох років. По закінченню цього терміну, уряд приступив до контролю над банками з метою гарантування надання громадськості безвідсоткових кредитів на житло і для реалізації невеликих проектів. В свою чергу, банки активно надавали кошти для здійснення урядових проектів.

Малайзія та Південно-Східна Азія є привабливими фінансовими регіонами для ісламських банківських інституцій. Малайзія вважається другою країною за кількістю мусульманського населення, яке складає 54% загального населення, після Індонезії, кількість мусульманського населення якої складає 90% [6]. Проте, Малайзія не має розвинутої банківської індустрії на відміну від інших країн Південно-Східної Азії.

Ісламський міжбанківський кредитний ринок, який функціонує з січня 1994 року, надає змогу ісламським банківським структурам торгувати спеціальними ісламськими фінансовими інструментами між собою. Ринок урядових цінних паперів, який функціонує з 1983 року, можна назвати еквівалентом традиційного казначейського векселя та ринку цінних паперів. Ісламське страхування, або ж такафул, було вперше представлено в 1985 році, коли був створений перший такафул оператор для того, щоб задовольнити громадські потреби у страхуванні.

Малайзія, Бахреїн та ряд інших країн Перської затоки працюють за паралельною системою ісламської банківської справи та фінансів і грошового ринку. Ряд інших ісламських країн прийняли законодавчі заходи для полегшення функціонування ісламських фінансових інститутів. Судан, Бахреїн, Саудівська Аравія, Йорданія, Туреччина та деякі інші країни є типовими прикладами. В останні роки, Бахреїн став центром ісламської банківської діяльності.

Бахреїн характеризується найбільшою концентрацією ісламських фінансових інститутів в регіоні Близького Сходу, на якому розміщується двадцять шість ісламських фінансових інститутів, що займаються диверсифікованою діяльністю, включаючи комерційні банки, інвестиційні і офшорні банки. Він запровадив подвійну банківську систему, де ісламські банки працюють в середовищі, де грошово-кредитне агентство Бахреїну (ГКАБ) дає рівні можливості як ісламським банкам, так і традиційним. Більше того, в Бахреїні знаходиться штаб-квартира новоствореного Центру Управління Ліквідністю (ЦУЛ) і Міжнародного Ісламського Фінансового Ринку (МІФР) для координації діяльності ісламських банків у світі. Для забезпечення відповідної нормативної бази, ГКАБ створило всеосяжну пруденційну та регулюючу структуру, яка за концепцією ісламської банківської справи та фінансів, є специфічною по галузям. Крім того, ГКАБ стало ініціатором низки нововведень, покликаних розширити глибину ісламських фінансових ринків і забезпечити ісламські установи більш широкими можливостями для управління своєю ліквідністю.

За прогнозами, ісламська банківська справа буде збільшена до 10% з 2,5% в Пакистані, від 13% до 20% в Малайзії, від 3% до 10% в Індонезії і 60% в країнах Ради Співробітництва Держав Перської Затоки (РСДПЗ). Загальні мусульманські банківські активи оцінюються у 250 млрд. дол. і зростають до 15% на рік[9]. В свою чергу, Т.-С. Захер і М.-К. Хассан стверджують, що мусульманські банки контролюють 40-50% мусульманських заощаджень на 2009-2010 рр. [1].

Сектор ісламської банківської діяльності зростає не лише в мусульманських країнах, але й в західному світі, де 250 мусульманських банків контролюють близько 400 млрд. дол. активів та клієнтських заощаджень. Зростання цих банків доводить їхню успішність і свідчить про зростання кількості філій та обсягів операцій мусульманських банків в усьому світі.

До факторів, що сприяли розвитку ісламських банківських інституцій, можна віднести економічне зростання Ради співробітництва країн Перської затоки в результаті видобутку нафти та створення Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК). Цей ресурс доходу повністю змінив спосіб життя регіону та забезпечив створення ісламських фінансових інституцій. До того ж, Саудівська Аравія взяла на себе лідерство у запровадженні мусульманського духу серед фінансової структури мусульманських спільнот через створення університетів, інститутів та мусульманських центрів для підтримки арабської та мусульманської ідентичності[10]. На основі капіталу Саудівської Аравії були створені дві фінансові фірми - Далла Аль Барака Груп (1969 р.) та Організація Дар Ал-Маал Ал Ісламі (1981 р.) - для підтримки міжнародного розвитку ісламської банківської справи.

Після трагедії 11 вересня більшість арабських інвесторів надавали перевагу тримати більшість своїх інвестицій на Середньому Сході на випадок повтору такої події. Вони вкладали інвестиції в ісламські банківські інституції. Крім того, центральні банки Ради співробітництва країн Перської затоки, особливо Бахреїну, примусили Бухгалтерську та аудиторську організацію мусульманських фінансових інституцій створити бухгалтерські та аудиторські стандарти для фінансових організацій з метою захисту інвестицій.

Аналіз країн, в якому розвивається ісламський банкінг, свідчить про те, що ті з них, в яких існує відповідне нормативно-правове забезпечення - у вигляді окремого ліцензування та нормативних вимог, зокрема, про уникнення подвійного оподаткування, дозвіл участі ісламських банків в торгівлі і прямих інвестиціях – демонструють вищі показники активності ісламського капіталу. Більше того, внесення змін до нормативно-правового середовища і сильна політична воля уряду є важливим фактором у стимулюванні його розвитку. Таким чином, цілком імовірно, що країни, в яких уряди (або політична система) активно вносять зміни до засад банківської діяльності, демонструватимуть більш активне зростання ісламського фінансування.

Втім, виникає ряд проблем, що перешкоджають інтернаціоналізації ісламських банківських інституцій. Ці проблеми можна розподілити на два блоки. Перший блок включає проблеми в межах мусульманських країн.

По-перше, обмежений регулятивний контроль над діяльністю та операціями фінансових інституцій у більшості членах Організації мусульманських країн призводить до обмеженого визнання інвесторів [11].

По-друге, обмежена роль інституцій на ринках грошей і капіталу призводить до обмежених інвестицій у макроекономіку країни [12].

По-третє, значне зменшення кваліфікованої робочої сили та погіршення управління в середині фінансових інституцій призводить до обмеженого обслуговування клієнтів [13].

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Другий блок включає проблеми за межами мусульманських країн.

По-перше, вплив Наглядової ради Шаріату на операції ісламських банківських може неправильно сприйматись в інших країнах та створювати культурний бар'єр [14].

По-друге, відмінні характерні риси операцій та їх релігійна основа призводять до обережності клієнтів та створюють проблему просування продуктів на міжнародних ринках [12].

По-третє, обмежений капітал ісламських банківських інституцій у порівнянні з загальним капіталом фінансових інституцій будь-якої країни призводить до обмеженого визнання центральними банками та спонукає їх пристосовуватись до загальновизнаних правил, які можуть не відповідати мусульманському Шаріату.

Оскільки традиційна банківська система широко поширена в межах та поза межами мусульманських країн, вона залучає багато клієнтів, особливо якщо вона добре регульована. З іншого боку, ісламські фінансові інституції як нові учасники фінансового ринку, намагаються конкурувати з встановленою системою в середині мусульманських країн.

Висновки. Вірогідність розширення ісламської банківської діяльності в країнах залежить від: зростання частки мусульман в населенні; зростання доходу на душу населення; підвищення ціни на нафту; збереження макроекономічної стабільності.

Близькість до Малайзії і Бахрейну (двох основних ісламських фінансових центрів), а також торгова інтеграція з близькосхідними країнами також робить поширення ісламських банків вірогіднішим.

Серед інших висновків виділяємо ще й такі:

- ісламські банки швидше поширювалися в країнах зі сталими банківськими системами;
- ісламські банки пропонують продукти, відсутні у традиційних банків, і, тим самим, доповнюють, а не замінюють традиційні банки;
- все більше число комерційних банків по всьому світу розглядають можливість надання ісламських фінансових продуктів. У багатьох країнах цей інтерес відповідає бажанням банків надавати послуги зростаючому мусульманському населенню, але воно також вмотивоване бажанням використовувати переваги зростаючого пулу міжнародних інвесторів, залучених до узгоджених із шаріатом продуктів.

Таким чином, констатовано набуття Ісламським банкінгом значних успіхів у все більшому числі західних країн. Така тенденція матиме потенціал до продовження, поки країни-експортери нафти матимуть змогу накопичувати багатство; Рада співробітництва держав Перської затоки і ісламські фінансові ринки регіону Південно-Східної Азії розвиватимуться далі, а компанії в західних країнах продовжують конкурувати для залучення міжнародних інвесторів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Zaher T. S. and Hassan M. K. 2001. A comparative literature survey of Islamic finance and banking. *Financial Markets, Institutions and Instruments*. Blackwell Publishers. Vol.10(4): 185-187
2. Aggrawal R. and Yousef T. 2000. Islamic banks and Investment Financing. *Journal of Money, Credit and Banking*. Vol. 32(1): 93-120
3. Ebrahim S. and Joo T. K. 2001. Islamic banking in Brunei Darussalam. *International Journal of Social Economics*. Vol. 28(4): 314-337
4. Siddiqi M. Problems and prospects of Islamic banking and finance. Lecture delivered at the Center for Near Eastern Studies at the University of California on Nov. 13, 2001. <http://siddiqi.com/mns>
5. Samy Nathan Garas // Internationalization of Islamic Financial Institutions: Challenges and Paths to Solution <http://www.oic-oic.org>
6. Moore P. *Islamic finance: A Partnership for growth*. London: Euromoney Books 1997. <http://www.oic-oic.org>
7. Chapra M. The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance help? [Electronic resource] / M. Chapra - Mode of access: http://www.isdbforum.org/presentationPapers/5-M_Umer_Chapra.pdf.
8. *Ріба* означає будь-який неправедний прибуток в торгових справах і, маючи великий спектр значень, не обмежується простим банківським вкладом з розрахунку на дивіденди. У ісламі, для того, щоб вважатися добросовісним, до грошей треба відноситися як до засобу, а не як до товару, інакше власники великих грошових сум можуть отримати неправедну перевагу над промисловцями і торговцями.
9. Офіційний веб-сайт Міжнародного валютного фонду: <http://www.imf.org/>
10. Halliday F. *Islam and the myth of confrontation*. London: I. B. Tauris & Co. Ltd. 1996.
11. Grais W. Practical applications of Islamic banking: Towards a unified framework. Lecture delivered at the AAOIFI annual conference. Manama: Bahrain. 2004.
12. Ahmad S., Pradhan H. K. and Ahmad I. Islamic banking and financial systems: Future strategies facing the challenges towards market leadership. Paper presented to Union of Arab Banks in Beirut: Lebanon 2005
13. Elhiraika A. B. and Hamed A. H. 2003. Explaining growth in an oil-dependent economy: The case of the United Arab Emirates. Paper presented to the Department of Economics, CBE, UAE University, Al-Am, United Arab Emirates.
14. Mirza, A. Malik and Halabi, A. Karim. 2003. Islamic banking in Australia: Challenges and opportunities. *Journal of Muslim Minority Affairs*. Vol. 23(2): 347-359
15. Al-Omar F. and Abdel-Haq M. K. *Islamic banking: Theory, practice and challenges*. London: Oxford University Press 1996.

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються тенденції і проблеми інтернаціоналізації ісламського банківського капіталу. Виявлено проблеми, що обмежують запровадження схем ісламського банкінгу в мусульманських і не мусульманських країн. Визначено перспективи подальшої ісламізації міжнародного банківського капіталу.

Ключові слова: ісламські банки, Рада співробітництва країн Персидської затоки, подвійні системи, безвідсоткові кредити, ріба, такафул, Центр Управління Ліквідністю, Міжнародний Ісламський Фінансовий Ринок.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются тенденции и проблемы интернационализации исламского банковского капитала. Выявлены проблемы, ограничивающие внедрение схем исламского банкинга в мусульманских и не мусульманских странах. Определены перспективы дальнейшей исламизации международного банковского капитала.

Ключевые слова: исламские банки, Совет сотрудничества стран Персидского залива, двойные системы, беспроцентные кредиты, риба, такафул, Центр Управления Ликвидностью, Международный Исламский Финансовый Рынок.

SUMMARY

In article tendencies and problems of internationalization of an Islamic banking capital are considered. The problems limiting introduction of schemes of Islamic banking in Muslim and not the Muslim countries are revealed. Prospects of further Islamization of the international banking capital are defined.

Keywords: Islamic banks, Council of cooperation of the countries of the Persian Gulf, double systems, interest-free credits, riба, такафул, Control center of Liquidity, International Islamic Financial Market.